

**ІННОВАЦІЙНА НАВЧАЛЬНА КНИГА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЙ
СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ в УКРАЇНІ**

ШИФР: A1Z26

Автор: Богородова Юлія Віталіївна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження навчальної книги.....	7
1.1. Навчальна книга як типологічне явище.....	7
1.2. Інноватика — рушій книговидання.....	9
1.3. Навчальна книга в контексті українського видавничого ринку.....	11
1.4. Висновки до розділу I.....	13
РОЗДІЛ II. Інноваційна навчальна книга — продукт діалогу між видавцями та освітянами.....	15
2.1. Новітні освітні концепти як поле інтересів видавців.....	15
2.2. Трансформація читацьких практик як рушій продуктних інновацій....	17
2.3. Функціональність та особливості навчальної книги у системі «учень — учитель — батьки».....	19
2.4. Висновки до розділу II.....	20
РОЗДІЛ III. Навчальна книга — рушій когнітивної активності учня (авторська розробка моделі перспективної навчальної книжки).....	22
3.1. Змістове перетворення навчальної книги.....	22
3.2. Комунікативний дизайн навчальної книги.....	23
3.3. Технологічні інновації як простір можливостей.....	27
3.4. Висновки до розділу III.....	29
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35

ДОДАТКИ

Додаток А. Список проаналізованих навчальних видань

Додаток Б. Типологія навчальної книги (за ДСТУ 3017:2015)

Додаток В. Видавництва навчальної книги в Україні

Додаток Г. Динаміка випуску навчальних видань в Україні (за даними Книжкової палати України, 2014–2017 рр.)

Додаток Ґ. Класифікація видавничих інновацій (за С. А. Водолазькою)

Додаток Д. Функціональна характеристика сучасної навчальної книги

Додаток Е. Авторська модель навчальної книги

ВСТУП

Навчальна книга розвиває комплекс необхідних умінь і навичок, формує певний рівень інформаційної культури читача, базу етичних і моральних норм, спираючись при цьому на надійну основу наукових знань. Вона завжди була ключовим інструментом навчального процесу та дзеркалом освіти загалом. Вона й нині не втрачає позицій — є потужним чинником системних змін освітньої системи.

Мета наукової розвідки — дослідження інноваційних концепцій навчальної книги для учнів загальноосвітніх шкіл, здатної бути не тільки елементом, а й чинником трансформацій системи середньої освіти в Україні.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- вивчити фахову літературу з проблематики дослідження, з'ясувати позиції зарубіжних та вітчизняних дослідників у питаннях концептуальних рішень, типології, функціонального потенціалу сучасної навчальної книжки, практик медіаспоживання учнівської молоді, інноваційних освітніх програм тощо;
- простежити динаміку випуску навчальних книг в Україні в 2014–2017 рр.;
- дослідити проблему асоційованості концепцій навчальної книжки із загальними трансформаціями соціальних комунікацій, медіакультури, а також системними змінами в системі освіти;
- на підставі проаналізованих навчальних книг встановити актуальні видавничі тренди;
- побудувати модель перспективної концепції навчальної книжки, котра здатна бути чинником трансформацій системи освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є інноваційна навчальна книжка для учнів загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження — інноваційні концепції сучасної навчальної книжки, змістові, дизайнерські й технологічні рішення, функціональність

навчальної книги, кореляції між трансформаціями освіти і трансформаціями навчальної книжки та ін.

Джерельна база дослідження

Основним теоретичним підґрунтям стали праці з проблематики:

книгознавства, теорії видавничої справи (С. Антонова, С. Водолазька, Н. Говард, Г. Дженкінс, М. Женченко, Н. Зелінська, К. Мігонь, А. Мільчин, М. Низовий, Е. Огар, В. Теремко, М. Тимошик, Н. Черниш, Г. Шевцова-Водка);

читацької культури та медіаспоживання (Н. Аберкромбі та Б. Лонгхарст, М. Вульф, Г. Герцог, Д. Морлі, Д. Смайт, У. Стівенсон, С. Холл, А. Воронцова, З. Казанжи, М. Лихолєтова, В. Різун, Ю. Фінклер, О. Шариков) та ін.;

педагогіки, освіти, освітньої політики (Л. Гриневич, І. Іванюк, В. Кремень, В. Огнев'юк).

Робота спирається на практичні джерела: соціологічні та статистичні дані Книжкової палати України, Book Platform, Pro.mova, TNS; матеріали дискурс-аналізу, пілотажного опитування якісного характеру 15 учнів 11 класу СЗШ № 219 м. Києва. Основна практична джерельна база даної розвідки — 17 інноваційних навчальних видань від видавництв «Розумники», «Навчальна книга — Богдан», «Око», «Gutenbergz» (див. Додаток А).

У ході опрацювання джерел нами не виявлено наукових праць, в яких би вичерпно висвітлювалася проблематика концептуальної моделі інноваційної навчальної книжки, здатної спричиняти трансформації освіти. Оскільки в теорії книгознавства, видавничої справи та соціальних комунікацій ця проблема залишається поза увагою дослідників, то їй була присвячена дана робота.

Методи дослідження. Мета і завдання дослідження зумовлюють комплексний підхід до обрання методів дослідження. У процесі вирішення дослідницьких завдань використані такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез; структурно-функціональний метод, типологізація.

У ході вивчення реформних процесів у вітчизняній освіті та трансформацій навчальної книги проведено:

- аналіз документів («Про освіту», план «Нова українська школа» та ін.);

- вторинний аналіз соціологічних та статистичних досліджень: Книжкової палати України, Book Platform, Pro.mova, TNS;
- дискурс-аналіз меседжів влади, педагогів, учнів та батьків як основних стейкхолдерів ринку навчальної книги на веб-сайтах: osvita.ua, blog.meta.ua, malecha.org.ua, kmsk.com.ua, galanet.at.ua, ditvora.com.ua, у Facebook та ін. (зібрано понад 150 повідомлень);
- пілотажне опитування якісного характеру 15 учнів 11 класу СЗШ № 219 м. Києва, спрямоване на виявлення їхніх оцінок навчальних видань та відповідних читацьких запитів.

Вивчення потенціалу навчальної книги спричиняти трансформації освітньої системи засновувалося на принципі системності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше навчальну книжку розглянуто не як один з елементів освітнього процесу, освітньої системи, а як дієвий чинник її розвитку, рушій реформ у ній, комунікаційну базу, що об'єднує учня, батьків і вчителя;
- на підставі проаналізованої літератури, досліджень сучасної навчальної літератури встановлено інноваційні тренди в цьому сегменті видавничої продукції;
- розроблено авторську концептуальну модель інноваційної навчальної книги (Додаток Е).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й запропоновані в дослідженні ідеї, пропозиції та висновки можуть використовуватися у видавничій практиці — у розробленні та реалізації інноваційних концепцій навчальної книжки, корекції концепцій наявних книжкових продуктів навчального характеру та інших аспектах редакційної діяльності. Положення роботи можуть також бути в пригоді в навчальному процесі за спеціальностями «видавнича справа та редагування», «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» та ін.

Структура дослідження. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 позиція) і 7 додатків. Загальний обсяг дослідження — 53 сторінки, з них 30 сторінок наукового тексту.

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ

1.1. Навчальна книга як типологічне явище

Видавнича справа є найпотужнішим середовищем у системі медіакомунікацій, а книга — ядром відповідної медіасистеми. Вона виникла через потребу людини зафіксувати та передати в часі та просторі певну інформацію. Так, відповідно до генезису, вона передусім іманентно асоціювалася з освітою. Звісно, зараз видове та функціональне різноманіття книги складніше та багатовекторніше, та з розвитком української педагогічної системи роль книги, покликаної давати знання, непохитна. Зокрема це закріплено в ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять». Навчальне видання там представлено як самостійний за цільовим призначенням комплекс — це видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені у зручній для вивчення й викладання формі [1]. Таке видання має корелюватися за змістом і структурою з навчальним матеріалом, планом, доступно транслювати наукові знання за двома діаметрально відмінними читацькими адресами — вчителям та учням.

Типологічна карта навчальних видань. У теорії видавничої справи та редагування існують відмінні підходи до агрегування таких видань у загальнотипологічну лінійку. Питання класифікації такого роду продукції є досить суперечливим, до дискусії щодо неї долучилося багато дослідників: С. Антонова, О. Гречихін, Ю. Дреус, О. Лобін, А. Терещенко, М. Тимошик, Г. Швецова-Водка та ін.

ДСТУ 3017:2015 (1; с. 13—14) виділяє такі види навчальних видань: навчальна програма, підручник, навчальний посібник, навчально-методичний посібник, навчальний наочний посібник, хрестоматія, практикум, робочий зошит (більше див. Додаток Б).

Цей перелік не є повним, його доповнює Г. Швецова-Водка: текст лекцій, конспект лекцій, методичні рекомендації (вказівки), програма курсу, навчальний довідник — і М. Тимошик додає збірник вправ або задач.

За функціональним аспектом О. Гречихін та Ю. Древе пропонують розрізняти навчальні книжки за такими параметрами: програмні, теоретичні, популярні, методичні, інформаційні видання.

С. Антонова об'єднує їх у відмінні блоки, враховуючи не лише характер інформації, а й безпосередньо цільове призначення кожного виду — це програмно-методичні (керують відповідними системами літератури), навчально-методичні (допомагають організувати роботу викладачів), власне навчальні та допоміжні видання. Залежно від характеру дисципліни, вони можуть бути гуманітарні, математичні, природничі та спеціальні для професійної освіти.

За принципом вікової категорії читачів подає класифікацію СОУ 22.2–02477019–07:2007 «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги»: навчальні видання для молодшого, середнього, старшого шкільного віку. Відповідно логічно виділяти їх також за видом освітніх установ, для яких вони призначені.

Г. Швецова-Водка зазначає, що не завжди видання, що позиціюється як «книга для вчителя» або «книга для учнів», є навчальним [73; с. 43]. За характером інформації вони можуть бути подібними до навчальних, але насправді вони не мають чіткої прив'язки до конкретних освітніх програм. Окрім того, залишається нечітко вираженою в типологічному ряду позиція таких видань, що знаходяться на проміжній жанровій ланці, умовно їх можна назвати навчально-довідковими. Наприклад, навчальний довідник, словник для учнів і студентів (термінів, синонімів, антонімів), енциклопедія так само мають певне навчальне спрямування, однак до власне навчальних видань їх у жодних класифікаціях не включають.

Функціональне поле. У площині навчальної книги реалізується багато функцій, зокрема заданих відповідними освітніми стандартами. Таке видання

має сприяти цілісному розвитку та вихованню читачів-учнів за участі батьків і вчителів, а також бути допоміжним інструментом для останніх. Відповідно це потужний поліфункціональний продукт, що розглядали та вербалізували у своїх працях чимало українських і зарубіжних учених: І. Антоненко, С. Антонова, О. Балабаєва, В. Бейлінсон, А. Бессараб, Д. Зуєв, В. Краєвський, А. Сиротенко, Д. Чернілевський та ін. Наприклад, дослідниця С. Антонова виділяє традиційну комунікативну функцію, інформаційну, пізнавальну, розвивальну, виховну, організаційну та систематизаційну.

Теоретично розширив функціональні межі навчальної книги В. Бейлінсон [13], логічно додавши зокрема трансформаційну, самоосвітню функцію, а також закріплення матеріалу й самоконтроль.

Фактично через складний характер навчальних видань кожний учений має відмінний погляд на їхній функціональний потенціал. Якщо брати до уваги стрімку технологізацію та дигіталізацію навчального середовища, зміну пріоритетів сучасної освіти, справедливо зазначити, що такий набір є невичерпним і дискусії щодо функціонала новітніх навчальних видань точитимуться й далі.

1.2. Інноватика — рушій книговидавання

Видавнича інноватика сьогодні — це перспективна багатовекторна наукова проблема із беззаперечним практичним виміром. Інноваційні стратегії галузі зокрема висвітлюють у своїх працях С. Водолазька, К. Рєпіна, В. Теремко, Н. Халякін. Підтвердження важливості їх осмислення та прикладної інтерпретації знаходимо у В. Теремко, який наголошує, що це фундаментальне явище видавничої справи, а власне інноваційність — одна з її характеристик. У свою чергу С. Водолазька конкретизує значення та суть інновацій для означеного середовища: «Інновації у видавничій справі — впровадження новацій у діяльність суб'єктів видавничого ринку, результатом чого є створення або вдосконалення продукту, сервісу, виробничого процесу, способу розповсюдження» [22; с. 377]

Походження інновацій. Це одночасно і стрижень перетворень, і лакмусовий індикатор глобальних змін довкола — позагалузевих та внутрішньогалузевих [22]. Вони зумовлені загальним науково-технічним прогресом, глобалізацією, інформатизацією суспільства, високим рівнем технологізації та цифровізації, що у свою чергу є рушійною силою зламу медіасередовища загалом. Зсередини впливають зокрема зміни читацьких практик, розвиток комунікаційних моделей. Під тиском усіх цих трансформацій змінюється класичне бачення друкованої книги. І що важливо — це невідворотний процес руху до динамічної інтерактивної книги з різноманітними аудіовізуальними та навіть віртуальними атрибутами. Отже, поява новацій напряду залежить від економічних, соціальних і технічних факторів. Вони диктують і спричиняють появу нових форм існування та подання контенту, засобів та носіїв для взаємодії з ним, нових каналів збуту.

Види інновацій. Питання розмежування видів інноваційних рішень у видавничій практиці залишається дискусійним для теоретиків видавничої справи та редагування. Одна з провідних українських дослідниць книговидавничих інновацій, С. Водолазька, наприклад, виділяє нововведення за такими критеріями: за інтенсивністю та місцем їх впровадження, за характером відповідності видавничому прототипу, за рівнем їх застосування та за впливом на галузь [22]. У складній системі виділених дослідницею інновацій (див. Додаток Г) у нашій роботі ми зосереджуємося насамперед на комунікаційних і технологічних інноваціях, що постають у межах навчальної книжки як продуктні інновації.

Продуктні інновації покликані втілювати в конкретних продуктах необхідний читачам нового покоління активний і гнучкий для взаємодії комунікаційний образ. Суть таких інноваційних змін — концептуально перетворити зміст і форму книги відповідно до змінюваних у часі особливостей людської перцепції. Саме ці трансформації породили електронну книгу, аудіокнигу та ін.

Проблеми та перешкоди. Парадокс: всупереч ґрунтовній значущості інноваційних перетворень, спостерігаємо незначну теоретичну базу та недостатнє їх монтування у відповідний комунікаційний простір, зокрема в середовище книг із навчальним змістом. Наразі ми радше спостерігаємо за обережним інкубуванням трансформацій, аніж за їхнім активним уживанням. З одного боку, це краще, ніж бездумно та хаотично впроваджувати нові ризикові моделі розвитку. Вони можуть не пройти випробування часом, виявитися непотрібними чи складними для сприйняття аудиторією (адже вони мають бути інтуїтивно зрозумілими для школярів). З іншого боку, такий повільний новаторський темп спричиняє стагнацію галузі, гальмує укріплення простору книжкової комунікації. А для видавничої діяльності це ще насамперед стратегічний спосіб оновлення та продукування тих змістів і продуктів, що потребує читач нового покоління. Ця інноватика покликана ефективно розвивати та запускати відповідні зміни в галузі. Мета видавців — якомога більш цілісно реалізувати можливий інноваційний потенціал. Для цього можна й варто спиратися на зарубіжний досвід, вдаватися до апробацій та спеціальних онлайн- та офлайн-моніторингів настроїв і запитів споживачів.

1.3. Навчальна книга в контексті українського видавничого ринку

Кількісні параметри ринку навчальної книги. Навчальні видання завжди займали важливу нішу в загальному книговидавничому просторі України. В асортименті книжкового потоку за цільовим призначенням вони перебувають на найвищих сходинках за кількісним аспектом.

У 2014 році Книжкова палата зафіксувала випуск 7758 друкованих одиниць навчальних і методичних видань, а загальний тираж склав 27550,9 тис. примірників. Для порівняння, на другому місці за кількістю назв — наукові видання з результатом 4819 назв, а за тиражем — книги для організації дозвілля з результатом 7575,2 тис. примірників.

Варто одразу зазначити, що навчальна книга не віддає пальму першості й в наступні роки. У 2015 році попри загальне повсюдне зниження показників

zareestrowano 6818 відповідних видань при загальному тиражі 16223 тис. примірників. Наступного року дані фактично вирівнялися відносно 2014 року, таким чином маємо 7098 назв і наклад — 27146,1 тис. примірників. Книжкова палата також наводить інформацію щодо випуску видавничої продукції у 2017 році за перші дев'ять місяців. Відповідно нараховуємо 3402 назви навчальних і методичних видань, а тираж склав 9711,1 тис. примірників (див. Додаток Г).

Резюмуємо: навчальна книга за загальною декларованою кількістю видань займає близько 50% ринку, таким чином, вона є беззаперечним лідером.

Видавництва навчальної літератури в Україні. Випуском цієї літератури займаються такі спеціалізовані та універсальні видавництва: «Абетка», «Академія», «АССА», «Генеза», «Грамота», «Знання», «Либідь», «Навчальна книга — Богдан», «Освіта», «Основа», «Ранок», «Центр навчальної літератури», «Шкільний світ» та ін., більшість із яких територіально розташована в м. Києві (див. Додаток В). За формою власності переважають приватні видавництва, серед державних зокрема «Либідь», «Освіта». За державним замовленням навчальну літературу випускають зокрема «Академія», «Генеза», «Навчальна книга — Богдан», «Основа», «Ранок» тощо.

Стратегічне сприйняття інновацій на видавничому ринку. Поки що не так багато гравців видавничого ринку застосовують нові підходи до виробництва саме навчальної літератури. Інноваційної книги на ринку кількісно та якісно мало. Однак фіксуємо поодинокі випадки відповідного книговидання.

Видавництво «Ранок» застосовує технологію доповненої реальності, також є спеціальний проект із реалізації інтерактивної освітньої літератури — «EdEra Books» (зараз налічується 11 таких книг). Видавництво «Розумники» пропонує читачам різноманітні мультимедійні та електронні підручники, так само і «Gutenbergz» займається випуском сучасної літератури, а також реалізує проект «Підручник.ua», який окрім усього ще й активно підключає до процесу навчання батьків, дозволяючи контролювати його в режимі реального часу. Новітні інтерактивні видавничі проекти має й «Навчальна книга — Богдан», видавнича група «Око».

Подальшим ферментом формування та використання інноваційних стратегій у царині навчальних видань є проект «Нова українська школа». Він потребуватиме книжок, що зможуть комплексно й ергономічно реалізувати домінанту нової системи, стати тим помічником для читача, що зможе сформувати компетентнісно зрілу людину.

Освітня література нового покоління, маючи у своєму арсеналі чимало сучасних інтерактивних моделей представлення інформації на різних носіях та забезпечуючи таким чином ліпшу інтеракцію, є не лише чинником підвищення якості навчання, а й рушійною силою для реформації цілої галузі через нерозривний взаємозв'язок цих елементів. Змінюються технології, читачі — модифікується видавнича галузь, а з нею й інші дотичні царини. Врешті, видання з використанням новітніх динамічних форматів уже завойовують прихильність і довіру читацької аудиторії, чому сприяють цифровізовані комунікаційні практики та загальна технологізація та інформатизація суспільства. Безперечно, така парадигма потребує подальшого осмислення та концептуалізації в рамках теоретичної та практичної видавничої справи.

1.4. Висновки до розділу I

Закономірністю розвитку книжкових комунікацій є те, що книга іманентно завжди асоціювалася з освітою. Нині навчальні видання — це окремий цілісний комплекс знань, методичних і редакційних засад, тому ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» виокремлює його в окремий вид видань за функціональним призначенням. Йдеться про видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені у зручній для вивчення й викладання формі.

Навчальне видання корелює за змістом і структурою з навчальним матеріалом, визначеним затвердженою навчальною програмою, доступно передає наукові знання двом діаметрально відмінним читацьким групам — учителям та учням. Мета такої книги — передати знання, розвинути систему необхідних вмінь і навичок, сформувати інформаційну культуру читача, базу етичних засад.

Навчальна книга має великий функціональний потенціал: виконує комунікативну, інформаційну, пізнавальну, розвивально-виховну, трансформаційну, стимуляційну та інші функції.

У ДСТУ 3017:2015 подано класифікацію навчальних видань за характером інформації: навчальна програма, підручник, навчальний посібник, навчально-методичний посібник, навчальний наочний посібник, хрестоматія, практикум, робочий зошит. Проте питання поділу продукції за видами досі залишається дискусійним. Навчальні видання досліджували: С. Антонова, М. Женченко, О. Карпенко, М. Тимошик, Н. Черниш та ін.

Навчальне видання є беззаперечним лідером українського ринку. У 2014–2017 рр. за назвами й накладом вони виразно домінували: в середньому близько 7000 унікальних назв щороку (близько 50% від усіх видань).

Навчальна книга як видавничий продукт постійно розвивається. Цьому сприяють інноваційні рішення, що сьогодні спостерігаємо у відповідному сегменті в Україні, оперті як на зарубіжний досвід, так і власний пошук.

Інноватика сьогодні — це перспективна багатовекторна наукова проблема із беззаперечним практичним виміром. Одночасно це і стрижень, рушій перетворень, і індикатор глобальних зламів. Це невідворотний процес запуску змін галузі, зумовлений низкою економічних, соціальних і технічних чинників. Попри значущість інноваційних трансформацій навчальної книги, відповідна теоретична база є незначною (немає навіть єдиної класифікації нововведень); також недостатньо висвітлено питання власне впровадження інновацій. Титульні дослідження з цього приводу належать зокрема С. Водолазькій.

Інноваційного перетворення навчальних видань потребує читач нового покоління, освітня галузь, тому в теорії соціальних комунікацій, теорії видавничої справи та редагування це питання має високу актуальність.

Випуском книг нового покоління займаються, до прикладу, «Ранок», «Розумники», «Gutenbergz», «EdEra Books», «Навчальна книга — Богдан», «Око». Однак загалом українські видавці недооцінюють цей стратегічний виклик.

Розділ II

ІННОВАЦІЙНА НАВЧАЛЬНА КНИГА ЯК ПРОДУКТ ДІАЛОГУ МІЖ ВИДАВЦЯМИ ТА ОСВІТЯНАМИ

2.1. Новітні освітні концепти як поле інтересів видавців

Освіта та книга — нерозривні взаємодетерміновані складники культури. Відповідно вони повинні корелюватися одне з одним. Жодні перетворення освітнього ландшафту не зможуть бути належним чином реалізовані без сильних підручників. Передусім видавцям треба запропонувати такий продукт, що зможе вписатися в актуальний соціальний інформаційно-комунікаційний простір. Отже, задля ефективних трансформацій, освіта та книга мають діяти як єдиний злагоджений механізм — тільки так можна запустити мотор змін, ребром яких стане книга.

Нині загальна середня освіта в Україні перебуває на шляху оновлення. Міністерство освіти та науки має на меті перелаштувати навчання в школі відповідно до загальноприйнятих європейських стандартів, зокрема Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя¹, зробивши його таким чином співзвучним до XXI ст. без рудиментів радянської освіти.

Беззаперечно, ініційовані докорінні реформи державної політики мають вплив на функціонування навчальної літератури. За таких умов завдання видавців не просто відповідати новим викликам та запитам суспільства, а й всебічно осмислювати й видавничо інтерпретувати нову філософію освіти. Практики видавничої справи мають сприймати нові концепти не як необхідність, а як передусім можливість діалогу, джерело нових креативних рішень та ниву видавничих ідей загалом.

¹ Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення: 22.01.2018).

Індикатором переформатування навчальної літератури є оновлення від 2010 р. освітніх програм, які детальніше виокремлюють ті знання, навички, що їх має здобути учень у результаті навчання. У 2017 р. Міністерство освіти та науки України затвердило нові відповідні моделі для учнів 5–9 класів, зокрема зазначено, що зміни мають сприяти формуванню стратегічних компетентностей.

Тон змін та визначальні засади, які насамперед мають бути віддзеркалені в навчальній книзі, задає програма Нової української школи (концепція схвалена в грудні 2016 року). Передовсім зазначимо, що саме репрезентує цей проект. Головна мета програми Нової української школи — всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [3]. Така школа формує практично компетентну людину, адже саме компетенції — її фундамент [4]. Нову доктрину має практично супроводжувати спеціальна відкрита освітня онлайн-платформа, створення якої розпочнеться в третьому кварталі поточного 2018 року. Система поєднає всі доступні матеріали, зокрема інтерактивні, які допоможуть з організацією якісного навчання.

Нова школа продукує нові підручники — на офіційному рівні це закріплено в плані заходів для реалізації проекту: «Підготувати нові підручники та інші навчальні матеріали [...] протягом 2018–2020 років» [2]. Відповідно можна зробити висновок, що ті навчальні елементи, що циркулюють у шкільному просторі зараз, не асоційовані з новою плюральною моделлю освіти.

Як стверджує Міністерство освіти та науки на чолі з Л. Гриневич, створення навчальної книги нового покоління для них — одне з першочергових завдань для реформування освіти. Відтак освітяни вважають, що функції нового

підручника треба осучаснити, посиливши таким чином потенціал щодо становлення ключових компетенцій і його розвивальний вплив. Для учнів молодших класів, наприклад, видання має спонукати до власних досліджень, розвивати психічні процеси (уміння слухати, бачити, відчувати), творчі вміння та навички порівняння, аналізу, узагальнення. Є також чітка позиція освітян щодо циркуляції підручників у полі «вчитель–учень–батьки». Для викладача він має бути фундаментом для формування своєї лінії навчання, для батьків — це радше допоміжний елемент, який має бути зрозумілим для потенційного надання допомоги дитині під час навчання. Стосовно візуального комплексу, ілюстрації мають бути максимально оригінальні та продумані, а також носити «новаторський, нешаблонний характер, аби захопити школяра й певний час тримати його увагу»².

2.2. Трансформація читацьких практик як рушій продуктивних інновацій

Нині читання — явище досить неоднозначне та нестале, і ця теза справедлива також для читачів-школярів. На наших очах відбувається докорінний злам усталеної культури читання, трансформуються його характеристики: мотиви, суспільний статус, тривалість, характер взаємодії з текстом та ін. Тому в останні роки спостерігаємо різноаспектну дискусію серед теоретиків видавничої справи, що точиться довкола означеної проблеми.

Живлять інтерес до цього питання репрезентативні дослідження читацьких практик, як-от дослідження ГО «Форум видавців» і Pro.mova за 2013–2014 рр. Вони зазначають, що «читання у структурі дозвіллевих практик очікувано програє телебаченню, а також спілкуванню з друзями та близькими, і це зайвий раз доводить, що роль книги серед донедавна традиційних форм культурної діяльності таки послаблюється, і не в останню чергу під впливом альтернативних засобів аудіовізуальної культури». Близько 80 % опитуваних

² URL: <http://pedpresa.ua/189680-mon-nadalo-rekomendatsiyi-avtoram-pidruchnyiv-dlya-pershoklasnyiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoly.html> (дата звернення: 22.01.2018).

віддає перевагу телебаченню [54; с. 18–19]. А зокрема щодо школярів, експерт вказує: респонденти скаржаться, що при наявності комп'ютера і телевізора дітей важко заохотити до книжки й що школа менше залучає нову генерацію читачів до літературної традиції [54; с. 7].

Компанія TNS виявила, що частка людей, які читають електронні книги вже в 2014 році сягала 13,7 %. Надають перевагу виданням такого типу підлітки та молодь (12–24 років), — серед опитуваних виявилось 24,5 % [72]. Однак, наголосимо: наразі в Україні не ведеться системний компетентний моніторинг власне дитячого та підліткового читання.

Новий портрет читача. Згадані аналітичні дані повертають до думки про перелом класичної культури читання та певну десакралізацію книги як історичного феномену для дітей, на що впливають зокрема техніко-технологічні чинники, що вигартували нове покоління читачів. Нині маємо справу зі справжнім поколінням Z, яких сформував доступ до технологій ще змалку. Вони мультизадачні, адаптивні, амбітні та потребують функціональності, інноваційності у всьому, що їх оточує. Не дивно, що такі цифрові аборигени збайдужіли до традиційного виду книги, але не читання взагалі. Нова генерація читачів перестає бути інтенційною та логоцентричною у класичному розумінні. Разом із ними трансформувалася згідно з часом й сама матриця читання — дигіталізовано залежні мають на противагу читання екранне, технологізоване.

Отже, відповідно до їхніх запитів та очікувань слід запропонувати модерну інноваційну книгу. У свою чергу школа, маючи у своєму арсеналі саме такий продукт, здобуде змогу відновити свій авторитетний статус в аспекті прищеплювання любові до книги.

Шляхом пілотажного опитування ми встановили позицію 15 учнів-одинадцятикласників однієї з київських шкіл щодо якості шкільних підручників та їхніх побажань щодо їхнього вигляду. Респонденти поділяють думку щодо неяскравого нетрендового оформлення книг, відтак воно має бути більш сучасним. Жодних зауважень не викликає система виділень у підручниках, однак, як зазначає кілька учениць, інформацію бажано подавати більш стисло.

У ході опитування свою думку також висловили батьки учня 2 класу: «Для учнів початкових класів підручники мають бути яскравими та кольоровими. Подобається, що, наприклад, у посібнику з математики було багато графічних задач. Це розвиває образне та асоціативне мислення. Але хотілося б мати більш чіткі умовні позначення, щоб ми з дитиною одразу розуміли, що це за завдання, як із ним працювати».

2.3. Функціональність та особливості навчальної книги у системі «учень — учитель — батьки»

Один із титульних аспектів Нової української школи є педагогіка партнерства, що ініціює повноцінну глибоку комунікацію між викладачем, учнем і його батьками як паритетних учасників освітнього процесу. Школа має ініціювати родину до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини та привести до незаперечно спільного результату навчання.

Інноваційна навчальна книга при цьому ввімкне новий принцип інтеракції «книга — учень», «книга — батьки», «книга — вчителі». Вона має проектувати позитивний досвід взаємодії для кожного. Окрім того, інноваційна навчальна книга повинна налагодити безпосередній зв'язок із кожною ланкою цієї системи, а також систематичний зворотній зв'язок та пропонувати той контент, комунікативний дизайн і технології, котрі зможуть об'єднати всіх.

Нова школа пропагує багатосторонню комунікацію замість однобічної авторитарної «викладач — учень», де модерна електронна інтерактивна книга має не просто стати її похідним ретранслятором, а гарантувати прозорий діалог усіх учасників. Постає питання, як і які конкретно функції вона повинна інкапсулювати? Передусім зазначимо, що класична функціональна характеристика навчального видання, що наведена в розділі 1, є справедливою для цього випадку також.

Ми підсумували засадничі функції та конгруентні концептуальні особливості новітньої навчальної книги. Наша розробка спирається як на досвід попередніх наукових розвідок, так і на формули концепції «Нова українська

школа», зокрема, виписані в ній головні компетентності, до яких слід адаптувати новітні навчальні видання (докладніша характеристика — див. Додаток Д):

Функціональні особливості навчальної книги

Функція навчальної книги	Особливості навчальної книги
Мотиваційно-пізнавальна	Здатність забезпечувати індивідуальну освітню траєкторію кожному учневі, формувати випускника нової школи як інноватора
Інформаційна	Здатність формувати інформаційну та цифрову компетентність, бути інтелектуальною основою інтегрованого навчання
Комунікаційно-організаційна	Гарантувати інклюзивну освіту, формувати вміння вчитися впродовж життя
Виховна	Читацька грамотність, здатність критично мислити, відповідально застосовувати здобуті знання

2.4. Висновки до розділу II

Освіта та книга — взаємодетерміновані. Дискурс-аналіз меседжів основних стейкхолдерів ринку навчальної книги на веб-сайтах osvita.ua, blog.meta.ua, malecha.org.ua, kmsk.com.ua, galanet.at.ua, ditvora.com.ua, у Facebook та ін. (загалом зібрано понад 150 повідомлень) показав: чиновники від освіти, педагоги, учні, батьки як основні стейкхолдери національного освітнього простору усвідомлюють цю реалію. Вони вважають: освіта та книга повинні корелювати одне з одним. Перетворення освітнього ландшафту можливі тільки за наявності сильних підручників. Водночас видавці повинні випустити продукт, який зможе інтегруватися в актуальний освітній інформаційно-комунікаційний простір. Задля дієвих трансформацій освіта та книга мають бути конгруентними — тільки так можна запустити системні зміни. Втім, за нашими даними, наразі чіткіше артикульований вплив освітніх концептів на книгу, ніж навпаки. Вважаємо, що таке недооцінювання потенціалу книги спричиняти трансформації в освітній системі діє як стримувальний чинник у її розвитку.

Позицію влади в питанні розвитку національної середньої школи з'ясовано шляхом дискурс-аналізу та аналізу документів («Закон про освіту», концепція

«Нова українська школа» та ін.). Позиція влади полягає в тому, що середню школу в Україні нині необхідно глибинно і системно реформувати. Тому розроблено й схвалено концепцію «Нова українська школа» на період від 14 грудня 2016 р. до 2029 р., основною ідеєю якої є сформувати в учня систему компетентностей, необхідних для життя і діяльності в соціумі.

Позицію педагогів, учнів та батьків в питанні розвитку національної середньої школи з'ясовано шляхом дискурс-аналізу; крім того, проведено пілотажне опитування якісного характеру 15 учнів 11 класу СЗШ № 219 м. Києва, спрямоване на виявлення їхніх оцінок навчальних видань та відповідних читацьких запитів. У ході дослідження цих груп респондентів виявлено потребу у виданнях новітнього типу. Вона спостерігається на тлі певного збайдужіння до класичної книжки. Традиційний підручник, посібник, задачник тощо оцінюється як менш когнітивно привабливий — його роль послаблюється. Сформувалася нова генерація читачів — т. зв. покоління Z, яке потребує видань на інноваційній основі. Вони, як дигіталізовано залежні суб'єкти, надають перевагу читанню екранному, технологізованому. Тому, відповідно до їхніх запитів, варто запропонувати модель такої модерної книги.

Пошукувана модель повинна спиратися на усвідомлення функціональності та запитуваних особливостей відповідного читацького продукту, серед них:

мотиваційно-пізнавальна функція (здатність забезпечувати індивідуальну освітню траєкторію кожному учневі, формувати випускника нової школи як інноватора);

інформаційна функція (здатність формувати інформаційну та цифрову компетентність, бути інтелектуальною основою інтегрованого навчання);

комунікаційно-організаційна функція (гарантувати інклюзивну освіту, формувати вміння вчитися впродовж життя);

виховна функція (читацька грамотність, здатність критично мислити, відповідально застосовувати здобуті знання).

Розділ III

НАВЧАЛЬНА КНИГА —

РУШІЙ КОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНЯ

3.1. Змістове перетворення навчальної книги

Проаналізовані мультимедійні підручники здебільшого видані до 2010 року, а тому вони не є конгруентними до нової програми. У зв'язку з цим на основі джерельної бази ми виділили ті елементи та чинники, відповідно до яких надалі відбуватимуться перетворення, і те, що вже зазнало змін.

У навчальних виданнях з біології фактично найяскравіше від усіх інших підручників будуть виражені наскрізні змістові лінії, які зокрема декларуватимуть екологічну безпеку та здоров'я. Основний зміст не буде розширений додатковими інформаційними блоками, однак, наприклад, у 7 класі він більше скеровуватиме до розуміння взаємозв'язків екосистеми, впливу людини на неї. До того ж буде поглиблено вивчення паразитів для запобігання зараження ними. Якщо в аналізованому підручнику видавництва «Розумники» семикласники знайомляться з рослинами, то тепер за програмою вивчатимуть тварин (у 6 класі — рослини, у 8 — людський організм).

Маємо змогу оцінити змістові перетворення підручника з фізики (порівнюємо видання для 7 класу за 2009 та 2016 роки). У новому виданні більше тем присвячено взаємодії тіл та фізичним силам натомість прибрані теми щодо світлових явищ. Окрім того, поглиблено ідейний зміст книги — учням прищеплюють моральні якості щодо раціонального використання в житті наукового знання, досягнень науки, вони повинні мати певне ставлення до фізиків.

Щодо історії України, зараз акцент виявляється у формуванні за допомогою предмету громадянської свідомості учнів, патріотичного духу, демократичних пріоритетів. Вони мають здобути хронологічну, логічну, аксіологічну, інформаційну та просторову компетентності. Власне змістові елементи в підручниках за 7 клас суттєвих змін у порівнянні з минулими не зазнали.

У навчальному курсі географії найбільшою мірою оновлено програму та, відповідно, навчальні книги для 8 класу. Дещо звузився поняттєвий апарат і деякі теми. На думку експертів, складними для сприйняття є такі поняття: геополітика, державний лад, форми адміністративно-територіального устрою. Також усунуто тематичний блок щодо географії релігій.

Українська школа потребує оновлених інтерактивних книг із навчальних предметів різних циклів, оскільки зараз на ринку здебільшого наявні лише друковані підручники та їхні нефункціональні електронні версії у форматі PDF.

Авторська модель. З об'єктивних причин ми не вдаємося до повномасштабного концепту змістової частини через її безпосередню залежність від кожного предмету та класу. Проте зазначимо, що електронний підручник має бути ємним, подавати інформацію у текстовому вияві лаконічно, оскільки тривале читання тексту з екрана призводить до значного стомлення очей — це загрожує гіршому засвоєнню даних. При цьому він має пропонувати достатньо велику кількість візуального матеріалу, який би розширював первинну теоретичну довідку. Інформація має бути науково вивіреною, достовірною та максимально актуальною та сучасною, базуватися на загальнолюдських цінностях та їх пропагувати. Він має бути поліконцептуальним — важливо подавати декілька точок зору різних науковців для формування в учня критичного мислення, навичок аналізу, а також для виховання цілісної всебічно розвиненої особистості.

3.2. Комунікативний дизайн навчальної книги

Дизайн сьогодні — це потужний провідник інформації, стратегічний спосіб не просто налагодити, а й пришвидшити, інтенсифікувати комунікацію з медіаспоживачами. Він всіляко залучає людину до діалогу, зокрема активізуючи емоції. Відтак візуальне має відповідати позитивним трендам, що ми відстежуємо в сучасних умовах медіаконсьюмеризму та які відповідають психологічним та естетичним особливостям і вподобанням молодих читачів.

У сучасних цифрових підручниках вагомою одиницею представлення змісту є різноманітні мультимедійні елементи. Нова книга апелює до читача не лише науковим текстом, а й додатковими вбудованими відеофрагментами, аудіо, фотографіями, анімаціями. Наприклад, мультимедіа є титульним аспектом книг видавництва «Розумники»: у підручнику з музичного мистецтва доцільно запропоноване зокрема звукове виконання музичних творів, з географії — відео, анімовані карти, з математики — інтерактивні графіки та моделі тощо. Візуалізує дані й видавництво «Gutenbergz» (на прикладі навчально-методичного посібника з історії Вінниці): тут переважають ілюстрації, доповнюють текст також відео (наприклад, коротка історія міста). Що характерно, аудіовізуальні елементи інтегровані не в основну частину — це факультативна пов'язана з текстом сторінка. Це забезпечує діалог та інтерактив, оскільки учні можуть самостійно вибудовувати свій шлях споживання інформації, таким чином формуючи різні комбінації роботи з книгою. За схожим принципом сформовані й мультимедійні підручники від «Навчальна книга – Богдан»: збоку біля основного тексту є посилання на відео чи слайдшоу. Отже, це поширений спосіб уплітати в канву видання мультимедійний контент: на ньому не акцентують увагу, це власне додатковий матеріал, мета якого — пояснити, розширити теоретичну довідку. Це певне компромісне організаційне рішення дизайну, як збалансувати класику й мультимедіа, а також тим самим підвищити дидактичний і комунікаційний потенціал навчального ресурсу.

Електронна книга надає новий ергономічний спосіб виконання контрольних завдань для самоконтролю. Щоправда, у проаналізованих виданнях без спеціального програмного забезпечення (як «Gutenbergz») є лише власне інваріантні тести, а це обмежує позитивний комунікаційний ефект. У свою чергу задля забезпечення більшої функціональності «Розумники» пропонують не лише один варіант проведення тестування — вчитель може сконструювати перевірку знань відповідно до цілей заняття (запропонувати встановити відповідність, послідовність, класифікувати об'єкти за категоріями, ввести пропущені слова в текст). Подібне комплексне модульне тестування практично реалізували в

інтерактивних підручниках «Навчальна книга – Богдан» (підручник з історії України, української мови), «Око» (підручник із російської літератури). Як висновок, таке оформлення є більш пластичним і адаптивним.

Усі проаналізовані видання мають гіпертекст, що зручно заміщує масивні додаткові до основного контенту теоретичні блоки (тезаурус, глосарії, предметні та міжпредметні довідки). Відтак учні можуть одразу отримати безпосередньо необхідну інформацію, не витрачаючи час на пошук та оцінку даних в загальному масиві, а це робить навчальний процес ефективнішим. Також суть гіпертексту в нелінійній репрезентації текстової чи аудіовізуальної інформації за допомогою системи посилань. Окрім внутрішніх можуть бути інтегровані й зовнішні — так зокрема видавнича група «Око» запропонувала інтерактивний підручник, який при підключенні до всесвітньої мережі надає можливість переглядати додаткові відомості з інтернету.

Щодо зовнішнього візуального комплексу, то анатомія обкладинки підручника де-факто залишається незмінною. Поки що на офіційному рівні відсутні критерії до оформлення підручників, які б абсорбували сучасні практики й тенденції та змогли б відповідати за становлення новітньої української візуальної культури. Проаналізовані видання проілюстровані, на нашу думку, типово та одноманітно в контексті цифрової епохи, для них характерна не контрастність, відсутність чітких айстоперів і нагромадження різнохарактерних візуальних об'єктів. А це передусім не відповідає дизайнерським трендам, зокрема практиці мінімалізму, та не є дотичним до вподобань нового покоління (див. п. 2.2). Занепокоєння щодо цього питання поділяє керівник школи дизайну «Projector», Олександр Трегуб: «Ми говоримо про нове покоління, яке, хочуть цього видавці чи ні, живе у цифровому світі. А там все інше — модне і сучасне. Мільярдні бюджети витрачаються тільки на те, щоб довше володіти увагою дитини... Освіта нарешті має стати інтерактивною, а не зарозумілою. Практичною, а не теоретичною. Вона має конкурувати із цілим світом розваг. І тут дизайн — реальний потужний інструмент». Однак із розвитком освітніх проектів можна спрогнозувати й майбутні дизайнерські

перетворення обкладинки. На таку думку нас наштовхує позитивний щодо цього настрій міністра Лілії Гриневич: «Треба визнати, що наразі візуальне оформлення підручника (яке дуже важливе для сприйняття дитиною змісту) оцінюється недостатньо. Держава, витрачаючи на друк підручників немалі кошти, не ставить видавцям жодних вимог... Звісно, зміст підручника найважливіший, але роль дизайну та оформлення не можна недооцінювати: від нього серйозно залежить бажання дітей вчитися і сприймати інформацію». Відтак становленню обкладинки як сильного комунікаційного елемента може сприяти лише діалог та розуміння зі сторони видавців і освітян трендових стратегій та інтересів нової генерації учнів.

Авторська модель. Інноваційна книга має бути динамічною, інтерактивною та містити мультимедійні елементи, які доповнять теоретичний текстовий матеріал та зацікавлять, мотивуватимуть дитину навчатися. При цьому важливо не допустити зміщення акценту зі змісту на форму. Розширити функціонал продукту можливо за допомогою персоналізації. Кожен учень зможе налаштувати свій підручник відповідно до власних побажань, користуватися навігацією за навчальним матеріалом. Саме тут можна втілити новий спосіб реалізації функції закріплення та самоконтролю за допомогою інтерактиву. Відтак можна налаштувати різні форми тестування. Для учнів молодших класів його краще наблизити до ігрового елемента. Так видання зможе заохотити до виконання тих чи тих завдань. Оскільки книга тяжіє до мультимедійних компонентів, що позитивно впливають на зацікавленість та сприйняття, користувачу важливо самостійно управляти ним (довільний пуск і зупинка аудіовізуального ряду, повторне відтворення, регулювання гучності тощо). Задля забезпечення інтегрованості треба агрегувати у видання посилання або підказки на матеріали, дотичні до даної теми. Щодо власне оформлення, орієнтуємося на неофіційні зразки обкладинок³: дизайн має бути максимально яскравий, мінімалістичний, з

³ Ініціатива Projector розробила новий дизайн обкладинок шкільних підручників. URL: http://artukraine.com.ua/n/iniciativa-projector-rozrobila-noviy-dizayn-obkladinok-shkilnikh-pidruchnikov/#.Wm-XhK5l_IU (дата звернення: 22.01.2018).

використанням простих геометричних фігур, трендового леттерінгу. Для кожного предмету має бути розроблена власна айдентика та брендові візуальні елементи.

3.3. Технологічні інновації як простір можливостей

Українська видавнича галузь впевнено стає на рейки технологічних інноваційних перетворень. Вони викликані повсюдним впровадженням досягнень науково-технічного прогресу в реальних умовах життя, відповідно читачі очікують бачити зміни і в книжковій царині, і видавці застосовують ті чи інші інновації, щоб закрити таку потребу. Технологічні зрушення відкривають нові можливості роботи, підходи до творення друкованих і електронних видань. Особливо актуально зробити співзвучною до XXI століття книгу для нового покоління, в якого цифрові технології від народження на пучках пальців.

На ринку власне навчальної літератури можна спостерігати не досить масштабну реалізацію інформаційно-технологічного потенціалу, однак такий досвід можливо інтегрувати з інших ніш. Переважна більшість видавничих технологічних інновацій торкнулася саме носіїв, форм подання контенту. Відтак змінилися матеріальне втілення, суть книги. На прикладі проаналізованих навчальних видань (зокрема від «Розумники») можна стверджувати, що електронна навчальна книга як принципово новий продукт закріпилася на ринку ще на початку 2000-х років. Диверсифікація носіїв зокрема сприяла появі книг як спеціальних програмних засобів на Windows (наприклад, як історія України від «Навчальна книга – Богдан», алгебра від «Розумники»), мобільних або планшетних застосунків (історія Вінниці від «Gutenbergz», фізика від «Навчальна книга – Богдан»). У свою чергу це, звісно, вплинуло на суттєве розширення функціоналу підручника, формування інтерактиву, забезпечення повноцінного пошуку в книзі, а також можливості прослуховувати текст тощо. Деякі видання (наприклад, у «Розумники») побудовані за принципом уроків, де кожен новий розділ — нове заняття з певними теоретичними даними, іграми, тестами, що більше направлено саме на вчителів, демонстрацію в школі.

При цьому електронні та друковані підручники продовжують співіснувати та синергетично доповнювати одне одного. Зокрема «Навчальна книга – Богдан» позиціонує електронну версію як один із компонентів навчального процесу. Відтак актуальною та корисною може стати така інноваційна стратегія як доповнена реальність, що вже встигла проникнути на український ринок, зокрема вже маємо 3D–розмальовки, енциклопедії тощо. Особливо вона може бути цікавою для дітей молодшого шкільного віку, в ігровій формі унаочнюючи теоретичний матеріал, а також діяти як інструмент залучення до книги та формування культури читання. Зазначимо, що видавництво «КМ–Медіа»⁴ анонсувало подібні живі посібники зі спеціальними маркерами всередині, що після контакту з камерою (зчитування) видають додатковий візуальний контент.

У видавничу індустрію поступово впроваджують хмарні технології, які роблять книгу відкритим продуктом, а саме забезпечують швидше оновлення контенту (видавець-розробник може оперативніше підвантажити чи відредагувати потрібну інформацію) та мобільний доступ до нього за підтримки мультиплатформленості. Це можна назвати особливо позитивною тенденцією з врахуванням кількості доступних зараз пристроїв і операційних систем. Для видавництв це насамперед можливість залучити більшу аудиторію, а відтак — у більших обсягах реалізувати книгу. Невід’ємний плюс для читачів — доступність контенту на різних пристроях. Останнє зокрема можливою із системою «Підручники.ua» від «Gutenbergz», де електронна книга наявна одразу в онлайн-режимі в інтернеті, на сторінці користувача, а також у спеціальному додатку на iOS (за дослідженнями видавці здебільшого орієнтуються на пристрої «Apple» [22; с. 262]). Серед інших проаналізованих видань («Навчальна книга – Богдан», «Розумники») 4 з 14 можна застосовувати на Windows та Android — і це книги лише від першого вказаного видавництва.

Авторська модель. На основі популярної нині на ринку ІТ системи нейромереж ми пропонуємо таку навчальну книгу, що змогла б підлаштовуватися до свого читача. Учень або батьки під егідою викладача

⁴ Офіційний сайт видавництва «КМ–Медіа». URL: <http://kmmedia.com.ua> (дата звернення: 22.01.2018).

зможуть самостійно налаштовувати свій електронний підручник, обирати порядок тем, кількість і вид доцільних мультимедійних елементів. На базі функціональних елементів нейронної мережі книга підвантажуватиме необхідний контент та зовнішні посилання, а відтак буде здатна перебудовуватися безліч разів в залежності від цілей, темпу навчання, потреб учня та особливостей його сприйняття. Відповідно головні характеристики запропонованої моделі книги: індивідуальна, адаптивна. Звісно, ідея потребує подальшої видавничої та програмно-технічної концептуалізації, однак вона має низку можливостей і переваг, зокрема це відповідність задуму індивідуального навчання Нової української школи, максимізація академічних досягнень учнів.

За допомогою хмарних технологій та відкритого контенту можна забезпечити батьківський та учительський контроль, саме ця функція актуалізує безпосередню залученість родини. Так вони зможуть спостерігати за тим, як діти справляються з навчальним матеріалом, яким темам приділяють більше часу та уваги, наскільки успішно виконують підсумкові тестові завдання. Отож йдеться про залучення засобів автоматизації процесу контролю. Це дасть викладачам змогу після аналізу виявити проблемні місця та, відштовхуючись від цього, скоригувати подальший процес навчання. Також це уможливило індивідуальний підхід до здобуття освіти.

Вагомим функціональним складником є інформаційна захищеність. Мати доступ до персональних даних учня мають право лише вповноважені суб'єкти. Однак сам контент є відкритим, зокрема до подальших оновлень.

3.4. Висновки до розділу III

У розділі проаналізовано інноваційні навчальні видання, випущені українськими видавництвами «Розумники», «Навчальна книга — Богдан», «Око», «Gutenbergz».

На основі результатів цього аналізу та результатів дискурс-аналізу, опитування учнів 11 класів СЗШ № 219 м. Києва розроблено авторську концептуальну модель інноваційної навчальної книги для учнів середньої школи.

Від 2010 р. за рішенням МОН України відбувалося докорінне оновлення освітніх програм, у ході якого артикулювалися знання та навички, які має здобути учень після проходження певного навчального циклу. У 2017 р. МОН України затвердило відповідні нові програми для учнів середньої школи.

У розділі проаналізовано змістові перетворення підручників з біології, географії, історії України та фізики. Виявлено тенденцію до посилення практичної спрямованості навчального матеріалу.

Проте українська школа потребує оновлених інтерактивних книг з навчальних предметів різних циклів, тому що зараз на ринку переважно є лише друковані підручники та їхні нефункціональні електронні версії у форматі PDF. Книжковий дизайн сьогодні — не тільки носій інформації, а й спосіб інтенсифікувати комунікацію зі споживачами. Тому постає питання про комунікаційний дизайн навчального видання — такий, що залучає учителя та учня до діалогу, зокрема активізуючи емоції.

У сучасних підручниках та посібниках видавництв «Розумники», «Навчальна книга — Богдан», «Око», «Gutenbergz» вагомою одиницею представлення змісту є мультимедіа. Проаналізовані видання апелюють до читача додатковими вбудованими відео, аудіо, фото, анімаціями та іншими динамічними елементами. Однак у книгах «Gutenbergz» та «Навчальна книга — Богдан» вони не інтегровані в основну частину — це окрема сторінка, що має інтерактивні можливості (учні можуть самостійно вибудовувати свій шлях споживання інформації). Тож виникають різноманітні комбінації роботи з книгою — класики й мультимедіа, дидактичний і комунікаційний потенціал навчального ресурсу підвищується.

Електронна книга передбачає ергономічний спосіб виконання контрольних завдань для самоконтролю. Більший функціональний потенціал (налаштування комплексного тестування) можна отримати, використовуючи спеціальне програмне забезпечення, як у «Розумники», «Око», «Навчальна книга — Богдан». Усі проаналізовані видання гіпертекстуальні, що зручно заміщує масивні додаткові до основного контенту дані (тезаурус, глосарії, предметні та

міжпредметні довідки), нелінійна подають інформацію за допомогою внутрішніх і зовнішніх посилань.

Щодо зовнішнього візуального комплексу, то анатомія обкладинки підручника де-факто залишається незмінною.

На офіційному рівні наразі немає вимог до оформлення підручників, які би закріплювали найкращі сучасні практики й тенденції. Аналіз засвідчив, що наявні обкладинки не відповідають сучасним дизайнерським трендам та інтересам учнів. Але, відповідно до заяв міністра освіти та науки Л. Гриневич, на цій ниві очікуються зміни.

Українська видавнича галузь технологічно переоснащується. Власне на ринку навчальної літератури спостерігаємо реалізацію технологічного потенціалу в аспекті зміни носіїв, форм подання контенту, появи хмарних технологій, що забезпечують синхронізацію та більшу залученість аудиторії.

Запропоновано авторську модель перспективної навчальної книжки, що відповідає задуму індивідуального навчання в національній концепції «Нова українська школа», максимізує академічні досягнення учнів (Додаток Е).

Авторську модель перспективної навчальної книжки розроблено на основі популярної нині на ринку ІТ-системи нейромереж. Учень, батьки можуть самостійно налаштовувати підручник, який автоматично підвантажуватиме необхідний контент і перебудовуватиметься залежно від потреб конкретного читача. Йдеться про адаптивну, нелінійну, персоналізовану книгу.

Інноваційна навчальна книга повинна репрезентувати загальнолюдські цінності, бути ємним та максимально повним джерелом інформації (зокрема включати різні наукові позиції). Дані повинні бути достовірними та актуальними для відповідного року навчання.

В аспекті комунікативного дизайну таке видання — інтерактивне, динамічне та мультимедійне, з оптимальною кількістю візуальних елементів.

Авторська ідея потребує подальшої видавничої та програмно-технічної концептуалізації.

ВИСНОВКИ

У роботі вивчено трансформаційний потенціал інноваційної навчальної книги — її здатність спричиняти системні зміни в освітньому комунікаційному просторі.

1. У книгознавчій літературі навчальна книга визнається концептуально складним і вагомим видавничим продуктом. Серед дослідників (С. Антонова, О. Гречихін, Ю. Древе, О. Лобін, А. Терещенко, М. Тимошик, Г. Швецова-Водка, О. Балабаєва, В. Бейлінсон, А. Бессараб та ін.) точаться дискусії про її функціональні межі, типологію, дизайн та ін.

Видавнича інноватика сьогодні — це перспективна багатовекторна наукова проблема із беззаперечним практичним виміром. Інновації на книжковому ринку запускають невідворотний процес контентних, дизайнерських, технологічних, маркетингових змін. Титульні дослідження з цього приводу належать С. Водолазкій, В. Теремку, М. Женченко та ін.

Інноваційне навчальне видання як рушій перетворень системи національної середньої школи досі не розглядалося.

За результатами досліджень читацьких практик в Україні (від ГО «Форум видавців» і Pro.mova, TNS), в Україні спостерігаються зміни читацької культури — постає нова генерація читачів (т. зв. покоління Z). Як цифрові аборигени, вони перестають бути логоцентричними у класичному розумінні, їх цікавлять сучасні дигітал-тренди у сфері медіаспоживання. Наразі трансформуються всі характеристики читання: мотиви, суспільний статус, тривалість, характер взаємодії з текстом тощо. Це підтверджують також наші первинні дослідження — дискурс-аналіз і пілотажне опитування учнів 11 класу.

Освіта та книга — нерозривні взаємодетерміновані складники культури, які зараз перебувають на шляху оновлення. За планами МОН України, до 2029 р. навчальні книги в Україні повинні спиратися на інноваційну програму «Нова

українська школа», зорієнтовану на формування в учнів системи компетентностей, необхідних для подальшого життя і діяльності в соціумі.

2. Відповідно до статистичного обліку Книжкової палати України імені Івана Федорова, впродовж 2014–2017 рр. навчальні видання щороку займали найвищі сходинки в рейтингу випуску видавничої продукції за цільовим призначенням.

У 2014 р. зафіксовано випуск 7758 друкованих одиниць навчальних і методичних видань, загальний тираж — 27550,9 тис. примірників.

У 2015 році спостерігалось зниження показників — зареєстровано 6818 одиниць видань при загальному накладі 16223 тис. примірників.

У 2016 р. спад закінчився: 7098 назв і наклад — 27146,1 тис. примірників.

За 2017 рік надана статистика є фрагментарною та неповною (інформація за дев'ять місяців): назв нараховано — 3402, наклад — 9711,1 тис. примірників.

3. На українському видавничому ринку не спостерігається стрімке впровадження інноваційних підходів до навчальних видань. Домінантний масив книг не відповідає потребам читачів XXI ст. Однак у програмі Нова українська школа передбачено підготовку таких навчальних видань — це закріплено в плані заходів для реалізації проекту.

Водночас на видавничому ринку вже є зразки інноваційних навчальних книг, запропоновані видавництвами «Gutenbergz», «Розумники», «Навчальна книга – Богдан», «Око».

4. Продуктні інновації видавництв «Gutenbergz», «Розумники», «Навчальна книга – Богдан», «Око» спостерігаються і в контенті, і в дизайні, і в технологічних рішеннях.

Проаналізовані видання (Додаток А) містять інтерактивні та мультимедійні елементи, які спонукають учня працювати, однак ці елементи, як правило, не інтегровані в основну змістову частину, а радше є факультативними. Це дає учням можливість конструювати власну траєкторію споживання інформації.

Книги представлено на системах iOS, Windows і рідше Android.

Використовуються хмарні технології, що дає змогу використовувати підручник на різних платформах та синхронізовувати роботу пристроїв.

Видання гіпертекстуальні та нелінійні.

У виданнях зазвичай передбачена система контрольних завдань і самоконтролю, яка, на відміну від друкованих видань з інваріантними тестами, представлена як певний конструктор із вибором завдань.

Наразі можливості налаштування дизайну під кожного читача відповідно до його розуміння естетики книги обмежені.

5. Розроблено авторську концептуальну модель сучасної навчальної книжки для учнів середньої загальноосвітньої школи:

Змістові рішення — поліконцептуальність, ємність і лаконічність, інформація науково вивірена, факти актуальні для відповідного класу та року навчання, основа — синтез національних цінностей із загальнолюдськими.

Комунікаційний дизайн — інтерактивні елементи навчання, застосування мультимедій (аудіовізуальний контент, 3D-об'єкти та ін.), можливість довільно керувати (запускати, відтворювати), персоналізація оформлення, налаштування форм тестування та контролю, інтеграція системи підказок, для кожного підручника власна айдентика та брендові візуальні елементи.

Технологічні рішення — на основі функціональних елементів популярної на ниві ІТ системи нейромереж книга підлаштовується під читача та його потреби; можливості індивідуального налаштування контенту, теми, системи посилань, автоматизовані процеси контролю через відкритість контенту, підручник може безконтактно оновлюватися, інформаційний захист даних (інформацію щодо роботи з книгою мають лише вповноважені особи).

Авторська ідея передбачає подальшу видавничу, дизайнерську й програмно-технічну концептуалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі акти, нормативні документи, концепції

1. ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 42 с.
2. Про затвердження плану заходів на 2017-2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” : розпорядження Кабінету Міністрів України № 903-р від 13 грудня 2017 р. // Osvita.ua. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/58586/ (дата звернення 20.01.2018).
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. Київ, 2017. № 38/39. С. 5—117
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року від 14 грудня 2016 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14.12.2016 р. // Osvita.ua. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення 20.01.2018).
5. СОУ 18.1-02477019-07:2015. Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги. Київ, 2016.

Наукова, навчальна, довідкова література

6. Агаркова І. Проблеми видання навчальної літератури та шляхи її вирішення // Друкарство. 2005. № 1. С. 58—60.
7. Американские дети предпочитают бумажные книги // Pro-books.ru. URL: <http://www.pro-books.ru/sitearticles/16307> (дата звернення: 15.12.2017).
8. Антоненко І. Функції навчального видання в системі комунікацій вищої школи України. URL: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/2_1/6-Bessarab_Antonenko.pdf (дата звернення: 15.12.2017).

9. Антоненко І. Ю. Якісний навчальний посібник для ВНЗ як об'єкт управління в редакційно-видавничій діяльності // Обрії друкарства. 2014. № 1. С. 7—16.
10. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook082/01/> (дата звернення: 03.01.2018).
11. Артьомов І. В., Ващук О. М. Навчальна книга: організація і методика створення : посібник. Ужгород : ЗакДУ, 2012. 238 с.
12. Балалаєва Е. Ю. Функциональные особенности печатных и электронных средств обучения. URL: <http://psychology.snauka.ru/2015/05/4936> (дата звернення: 27.12.2017).
13. Бейлінсон В. Г. Арсенал образования: учебная книга: проектирование и конструирование. Москва : Мнемозина, 2005. 397 с.
14. Бессараб А. О., Антоненко І. Ю., Кремпова Л. О. Питання-завдання в навчальній книзі як складова культури видання // Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 44. С. 133—140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2014_44_18 (дата звернення: 15.12.2017).
15. Бессараб А. О., Антоненко І. Ю., Семенець В. І. Підготовка електронного видання для забезпечення навчального процесу в університеті // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. 2014. № 3. С. 77—84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drgn_2014_3_17 (дата звернення: 15.12.2017).
16. Беляєв М., Гріншкун В., Краснова Г. Технологія створення електронних засобів навчання. URL: <http://www.ido.rudn.ru/nfpk/tech/> (дата звернення: 10.01.2018).
17. Буга П. Вузовский учебник: создание, выпуск, распространение. Москва : Книга, 1992. 158 с.
18. Буряк С. Аналіз випуску в Україні навчальних і методичних видань для загальноосвітньої школи та вищих навчальних закладів // Вісник Книжкової палати. 2007. № 11. С. 9—12.

19. Буяло А. Майбутнє видавничої справи: традиції чи інновації? // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/news/maybutnye-vydavnychoyi-spravu-tradytsiyi-chy-innovatsiyi> (дата звернення: 15.12.2017).
20. Водолазька С. Інновації у видавничій галузі Східноєвропейського регіону: прогностичні оцінки // Current issues of mass communication. 2013. Issue 14. С. 76—80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2013_14_17 (дата звернення: 15.12.2017).
21. Водолазька С. Радикальні інновації східноєвропейської видавничої галузі : монографія / за наук. ред. проф. В. В. Різуна. Київ, 2015. 369 с.
22. Водолазька С. Сучасна видавнича галузь східноєвропейського регіону: інноваційні детермінанти та актуальні трансформації : дис. ... д-ра соц. комунікацій : 27.00.05. Київ, 2015. 488 с.
23. Волкова Н. І. Динаміка і тенденції випуску навчальної та наукової літератури для вищої школи в умовах сформованої ринкової економіки України // Вісник Книжкової палати. 2006. № 12. С. 16—19.
24. Гавура О. Дитяча книга і дитяче читання: шляхи формування компетентного читача // Studia Methodologica. 2012. Вип. 34. С. 57—63.
25. Гайдаєнко І. Електронний підручник як новий засіб подання інформації у навчальному процесі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2016. Вип. 2(3). С. 162—170. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ist_2016_2\(3\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ist_2016_2(3)__33) (дата звернення: 15.12.2017).
26. Гречихин А. Вузовская учебная книга. Типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь автору и редактору. Москва : Логос, 2000. 255 с.
27. Гривко А. В., Ситник О. В. Трансформації підручника як сучасного медіа в аспекті формування в учнів читацьких умінь // Проблеми сучасного підручника. 2017. Вип. 19. URL: http://ipvid.org.ua/products/2017_2/article.php (дата звернення: 15.12.2017).

28. Гриневич Л. М. Вітчизняна педагогічна теорія про розвиток освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів // Педагогічний процес: теорія і практика. 2015. Вип. 1—2. С. 5—11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_1-2_3 (дата звернення 15.01.2018).
29. Е-підручники в школах: американський досвід // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/news/e-pidruchniki-v-shkolax-amerikanskij-dosvid> (дата звернення: 15.12.2017).
30. Женченко М. І. Електронні навчальні видання у глобалізованому освітньому просторі: проблеми типологізації // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2016. IV (15), Issue 90. P. 67–70.
31. Женченко М. І. Електронно-бібліотечні системи у цифровій дистрибуції навчальних видань // Вісник Книжкової палати. 2015. № 3. С. 35–37.
32. Захарченко А. М. Соціологія дитячого читання — вектор удосконалення бібліотечного обслуговування дітей. URL: http://odb.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=563&dep_cur=1353 (дата звернення: 14.01.2018).
33. Захарчук-Дуке О. Сучасний погляд на підручники нового покоління для студентів-філологів вищих навчальних закладів // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 8(1). С. 137—142. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8(1)__23) (дата звернення: 15.12.2017).
34. Іванюк І. В. Освітня політика : навчальний посібник. Київ : Таксон, 2006. 226 с.
35. Івшина А. БеркоШко: навчання без офіційних підручників і зі здоровим глуздом // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/fetysh/berkoshko-navchannya-bez-oficijnix-pidruchnikiv-i-zi-zdorovim-gluzdom> (дата звернення: 15.12.2017).
36. Карпенко О. О. Трансформація навчальної книги в документному потоці інформаційного суспільства // Гуманітарний часопис. 2005. № 2. С.

119—123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2005_2_21 (дата звернення: 15.12.2017).

37. Карпенко О. О. Трансформація навчальної книги в умовах інформатизації вищої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. Харків, 2005. 20 с.

38. Книговидання 2016-2017: лагідна українізація, ажіотаж у перекладах // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/news/knigovidannya-2016-2017-lagidna-ukrainizaciya-azhiotazh-u-perekladaх> (дата звернення: 15.12.2017).

39. Ковба Ж. М. Проблеми випуску та поширення навчальної вишівської книги // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2010. № 2. С. 62—66.

40. Крайнікова Т. С. Культура медіаспоживання в Україні: від консьюмеризму до просьюмеризму : монографія / за наук. ред. проф. В. В. Різуна. Бориспіль : Люксар, 2014. 372 с.

41. Кремень В. Г. Інноваційна людина і сучасна освіта // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С. 3—5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_110_3 (дата звернення: 20.01.2018).

42. Кремень В. Г. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти. 2014. С. 3—15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2014_37_3 (дата звернення: 18.01.2018).

43. Кремень В. Г. Інновація в контексті науки і освітньої практики // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2010. Вип. 1.28. С. 5—11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2010_1 (дата звернення: 20.01.2018).

44. Купріян О. Читати граючись. 10 українських інтерактивних книжок для дітей і підлітків // Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/30/211740/> (дата звернення: 15.12.2017).

45. Листвак Г. Б. Дослідження читання в Україні: результати і значення. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzck_2015_2_12 (дата звернення: 13.01.2018).
46. Литвиненко О. А. Дитяча книга в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03. Харків, 2011. 22 с.
47. Литвиненко О. О. Мультимедійне середовище: сутність та структура // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 32. С. 200—207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2011_32_24 (дата звернення: 15.12.2017).
48. Литвиненко О. Особливості видавничого асортименту мультимедійної дитячої продукції в Україні // Вісник Книжкової палати. 2010. № 12. С. 10—14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_12_2 (дата звернення: 15.12.2017).
49. Майданченко П. Концепція навчальних видань // Друкарство. 2005. № 6. С. 24—27.
50. Матвієнко Ю. С. Застосування технології доповненої реальності в освітній галузі // Новітні інформаційно-комунікаційні технології в освіті (ІСТЕ-2015). 2015. С. 163—165. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5173> (дата звернення: 15.12.2017).
51. Мироненко Г. В. Медіа-залежність в контексті проблеми формування медіа-культури особистості // Культура народів Причорномор'я. 2007. № 120. С. 173—175.
52. Мультимедійна книга: альтернатива чи майбутній мейнстрим? // Forzac.wordpress.com. URL: <https://forzac.wordpress.com> (дата звернення: 18.12.2017).
53. Назаркевич М. А., Сторож О. В., Ключник І. І. Особливості розроблення інтерактивних електронних книг. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31593/1/23-332-347.pdf> (дата звернення: 19.12.2017).

54. Огар Е. Читання в Україні. Результати дослідження читацьких звичок та ставлення до читання, проведеного у 2013–2014 роках. URL: <http://www.bookplatform.org/images/activities/275/brochurereadingfinalprint.pdf> (дата звернення: 12.01.2018).

55. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2003. 35 с.

56. Огнев'юк В. О. Реформування – як сутнісна характеристика сучасної освіти // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. С. 61—106.

57. Паливода Юлія. Сучасна навчальна книга: комунікаційні інтенції автора // Вісник Книжкової палати. 2011. № 3. С. 7—10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2011_3_3 (дата звернення: 15.12.2017).

58. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів СОУ 22.2-02477019-07:2007 // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/standards/sou-222-02477019-072007-pidruchnyky-i-navchalni-posibnyky-dlya-serednikh-zahalnoosvitnikh-navchalnykh-zakladiv> (дата звернення: 15.12.2017).

59. Серажим К. С. Культура читання в Україні // Наукові записки Інституту журналістики. 2014. Т. 55. С. 44—52.

60. Сидоренко В. В. Навчальні книги нового покоління: якими їм бути // Шкільна бібліотека. 2016. № 7. С. 4—7.

61. Сізова К., Алексеєнко Н. Особливості роботи редактора над навчальними виданнями // Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2006. С. 175—178.

62. Скокова Л. Г. Практики читання в умовах інформатизації повсякденного середовища // Український інформаційний простір. Київ : КНУКіМ, 2013. Ч. 2. С. 177—182.

63. Современная учебная книга: подготовка и издание / под ред. С. Г. Антоновой, А. А. Вахрушева. Москва : МГУП, 2004. 224 с.

64. Студенты США продолжают лояльно относиться к печатной книге // Pro-books.ru. URL: <http://www.pro-books.ru/sitearticles/7101> (дата звернення: 15.12.2017).
65. Теремко В. Стратегічні виклики друкованої культури в електронну еру // Вісник Книжкової палати. 2011. № 5. С. 14—18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2011_5_3 (дата звернення: 15.12.2017).
66. Трощій О. П. Проблема кризи дитячого читання. URL: <http://belinskogo.kh.ua/Kindergarten%20subtraction%20problem%20Creasy.html> (дата звернення: 13.01.2018).
67. Усик В. В., Астапов О. М. Розробка електронного підручника як один із засобів підвищення ефективності навчання у вищих учбових закладах // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. 2011. Вип. 2. С. 209—212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2011_2_52 (дата звернення: 15.12.2017).
68. Федорчук В. Інтерактивні технології та їх використання у навчальному процесі вищої школи // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2009. Ч. 3. С. 180—185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprudpu_2009_3_27 (дата звернення: 15.12.2017).
69. Халікян Н. Інноваційні технології книговидавання і книгорозповсюдження в умовах економічної кризи з використанням веб-технологій // Вісник Книжкової палати. 2010. № 4. С. 15—17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_4_5 (дата звернення: 15.12.2017).
70. Халікян Н. Яценюк М. Тенденція розвитку поглядів на навчальну літературу для вищої школи // Вісник Книжкової палати. 2012. № 1. С. 6—8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_1_2 (дата звернення: 15.12.2017).
71. Черниш Н. Створення сучасного українського підручника: комунікативний і виховний аспекти // Генеза—експерт. 1996. № 2. С. 24—27.
72. Читацькі звички українців: соціологічні дослідження останніх років // Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/news/chitacki-zvichki-ukraiinciv-sociologichni-doslidzhennya-ostannix-rokiv> (дата звернення: 14.01.2018).

73. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги : навч. посіб. Київ : Книжкова палата України, 1999. 68 с.
74. Educational publishers of the future – how to meet market demands in times of digitisation, new media, and new learning methods // Issue.com. URL: https://issuu.com/schilling/docs/white_paper_-_educational_publisher (дата звернення: 10.01.2018).
75. Mareco D. The Future of Ebooks: Preparing for Interactive Learning in Education. URL: <https://www.securedgenetworks.com/blog/The-Future-of-eBooks-Preparing-for-Interactive-Learning-in-Education> (дата звернення: 10.01.2018).
76. Mareco D. Update: How Students are Using Technology in the Classroom 2013. URL: <https://www.securedgenetworks.com/blog/Update-How-Students-are-Using-Technology-in-the-Classroom-2013> (дата звернення: 10.01.2018).
77. Markland L. Virtual reality and augmented reality: the future for higher education. URL: <https://www.stonegroup.co.uk/virtual-reality-and-augmented-reality-the-future-for-higher-education/> (дата звернення: 10.01.2018).
78. Taylor A. E-book Publishing: Create Your Own Brand of Digital Books: The most thorough self-publishing guide anywhere. Taylored Content, 2015. 196 p.
79. The evolution of interactive eBooks in education. // Aptaracorp.com. URL: <https://www.aptaracorp.com/blog/evolution-interactive-ebooks-education> (дата звернення: 10.01.2018).
80. The Future of Education with Augmented Reality // Kitaboo.com. URL: <https://kitaboo.com/future-education-augmented-reality/> (дата звернення: 10.01.2018).
81. Thompson, John B. Books in the Digital Age: The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. Cambridge : Polity Press, 2005, 468 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список проаналізованих навчальних видань

1. Каліцька М. Інтерактивний підручник з історії міста Вінниці : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2016. 122 с. (цифровізували «Gutenbergz»).
2. Гісем О. Історія України : підруч. для 7 кл. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2015. 272 с.
3. Дячук Л. Хімія : підруч. для 7 кл. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016.
4. Пістун П. Ф., Добровольський В. В. Фізика : підруч. для 7 кл. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016.
5. Тадеєв В. Геометрія: підруч. для 7 кл. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016.
6. Ющук І. Українська мова : підруч. для 7 кл. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2016. 296 с.
7. Величко Л. П. Органічна хімія: 10-11 клас. Розумники, 2006.
8. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В. Країнознавство: 10 клас. Розумники, 2010.
9. Колесник Т. В., Хмара Т. М. Алгебра: 10 клас. Розумники, 2013.
10. Біологія: 7 клас. Розумники, 2007.
11. Історія України: 7 клас. Розумники, 2010.
12. Музичне мистецтво: 7 клас. Розумники, 2007.
13. Українська література: 11 клас. Розумники, 2006.
14. Факультативний курс з географії: 6 клас. Розумники, 2011.
15. Фізика: 7 клас. Розумники, 2009.
16. Фізична географія України: 8 клас. Розумники, 2009.
17. Видавництво Око. URL: <http://artoko.org/>

Додаток Б
Типологія навчальної книги
(за ДСТУ 3017:2015)

Навчальна програма — навчальне видання, що визначає зміст, обсяг, порядок вивчення й викладання певної навчальної дисципліни

Підручник — навчальне видання, що містить у повному обсязі систематизований виклад навчальної дисципліни, відповідає навчальній програмі та має відповідний, офіційно наданий гриф. (Примітка. До підручників належить буквар)

Навчальний посібник — навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник і має відповідний офіційно наданий гриф.

Навчально-методичний посібник — навчальний посібник, основним змістом якого є методика викладання навчальної дисципліни (її розділу, частини) або методика щодо розвитку та виховання особистості.

Навчальний наочний посібник — навчальний посібник, основним змістом якого є зображення, що унаочнюють предмет навчальної дисципліни.

Хрестоматія — навчальний посібник, що містить літературно-художні, історичні, музичні та інші твори чи уривки з них, які є предметом вивчення у навчальній дисципліні.

Практикум — навчальний посібник, що містить сукупність практичних завдань і (або) вправ із певної навчальної дисципліни, які сприяють засвоюванню набутих знань, умінь і навичок. (Примітка. До практикумів належать збірники задач і вправ, тестові завдання, збірники текстів диктантів і переказів, інструкції до лабораторних і практичних робіт тощо.)

Робочий зошит — навчальний посібник, що містить особливий дидактичний матеріал і сприяє самостійній роботі учня під час освоєння навчального предмета.

Додаток В
Видавництва навчальної книги в Україні

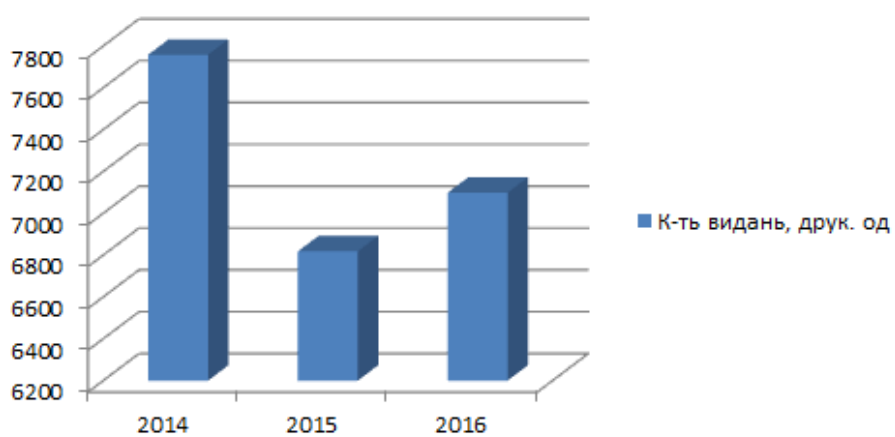
1. Gutenbergz
2. Абетка
3. Академія
4. АССА
5. Астон
6. Генеза
7. Грамота
8. Знання
9. КМ–Медіа
10. Либідь
11. Навчальна книга — Богдан
12. Око
13. Освіта
14. Основа
15. Підручники і посібники
16. Ранок
17. Розумники
18. Торсінг
19. Центр навчальної літератури
20. Шкільний світ

Додаток Г

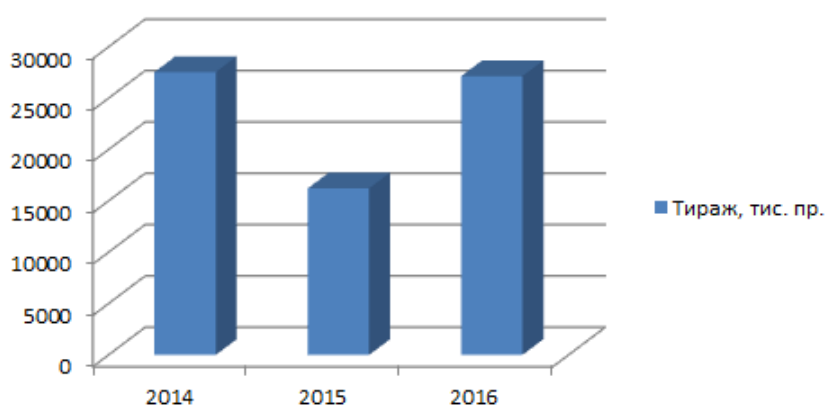
Динаміка випуску навчальних видань в Україні
(за даними Книжкової палати України, 2014-2016 рр.)

	2014	2015	2016
К-ть видань, друк. од	7758	6818	7098
Тираж, тис. пр.	27550,9	16223,0	27146,1

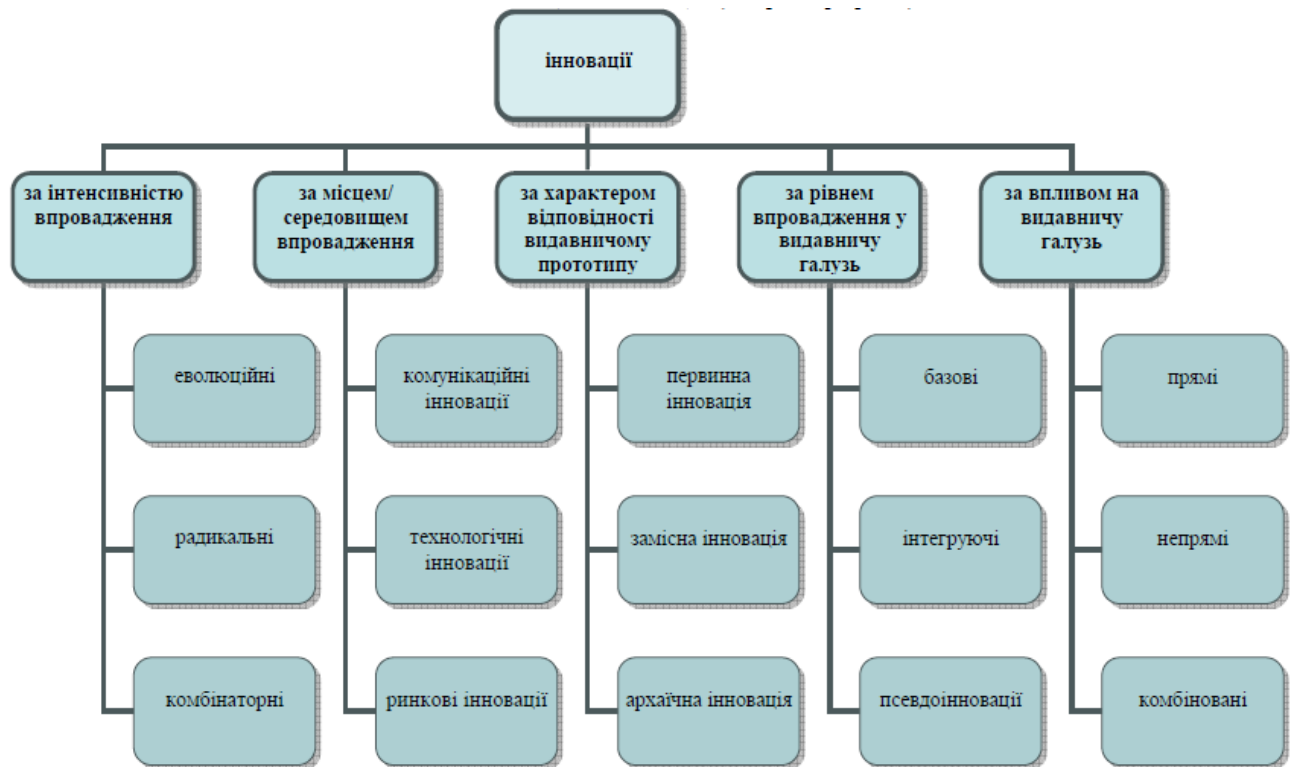
К-ть видань, друк. од

Тираж, тис. пр.

Додаток Г
Класифікація видавничих інновацій
(за С. А. Водолазькою)

Додаток Д

Функціональна характеристика сучасної навчальної книги

Мотиваційно-пізнавальна функція

Книга повинна стимулювати постійну навчально-пізнавальну діяльність учня чи студента, зокрема з використанням додаткових ресурсів, спонукати до пошуку творчих рішень, застосування набутих навичок на практиці.

Щоб виконувати цю функцію, вона повинна мати такі характеристики:

- *Забезпечувати індивідуальну освітню траєкторію кожному учневі.* Нова школа декларує дитиноцентризм та розвиток учня відповідно до його здібностей та нахилів. Саме тому всі засоби для навчання та власне книги мають сприяти цьому та відповідати індивідуальному стилю кожного, що можна забезпечити за допомогою сучасних технологій.
- *Формувати випускника нової школи як інноватора.* Щоб зробити людину здатною втілювати прогресивні зміни в житті суспільства, здійснювати трансформації, впроваджувати нове, її потрібно від самого початку знайомити з інноваціями та зважати на відмінний спосіб нової генерації споживати контент. Підручник має раціонально акумулювати нові ідеї.

Інформаційна

Навчальна книжка повинна надавати учневі актуальні апробовані достовірні знання, об'єднати наукові знання одного видання з іншими суміжними, допомагати читачеві встановлювати зв'язки між ними та необхідними для практичного життя компетенціями. Також має представляти предметне поле галузі знань, а також дотичні царини, коло суб'єктів та об'єктів, що обсервуються у відповідній науці. При цьому важливо, щоб книжка іманентно була ретранслятором необхідних для нового століття знань і навичок.

Щоб виконувати цю функцію, вона повинна зокрема мати такі характеристики:

- *Формувати інформаційну та цифрову компетентність.* За оригінальним визначенням передбачає впевнене та критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій. Якісне новітнє навчальне

видання в цьому випадку здатне забезпечити ліпший синергетичний ефект: для учнів це буде не лише звичний засіб для навчання, а й інструмент оперування даними. Так вони розвинуť системне мислення, отримають перші навички обробки тексту, сортування, пошуку за ключовими словами тощо. Отже, має бути забезпечена гіпертекстуальність, модульна структура.

- *Передбачати інтегроване навчання.* Учень має отримати ґрунтовне, синергетичне уявлення про світ, уміти встановлювати полізмістові зв'язки, поєднувати, порівнювати, зіставляти знання з різних дисциплін. Навчальне видання може містити систему внутрішньотекстових та позатекстових посилань на споріднену інформацію, надавати візуальні, текстові, аудіопідказки читачеві.

Комунікаційно-організаційна

Навчальна книжка покликана забезпечити економію часу учня та викладача при роботі з підручником, має раціонально поєднувати використовувані технологічні рішення подання контенту тощо. Вона має бути ефективним медіатором для школярів.

Щоб виконувати цю функцію, вона повинна зокрема мати такі характеристики:

- *Забезпечувати вміння вчитися впродовж життя.* Книга має бути вибудована таким чином, щоб учні мали змогу організовувати навчальний процес самостійно або для певної групи, має містити такі умовні позначення, пошуковий апарат та виділення, які б дозволили знаходити та засвоювати нові знання, а також посилання на дотичні ресурси. Так учень навчиться керувати всіма можливими інформаційними засобами та потоками.
- *Гарантувати інклюзивність.* Для дітей з особливими освітніми потребами передбачені спеціальні програми розвитку, відповідно їх потрібно забезпечити якісними матеріалами (книжками шрифтом Брайля, аудіокнигами тощо), аналогічними до первинних.

Виховна функція

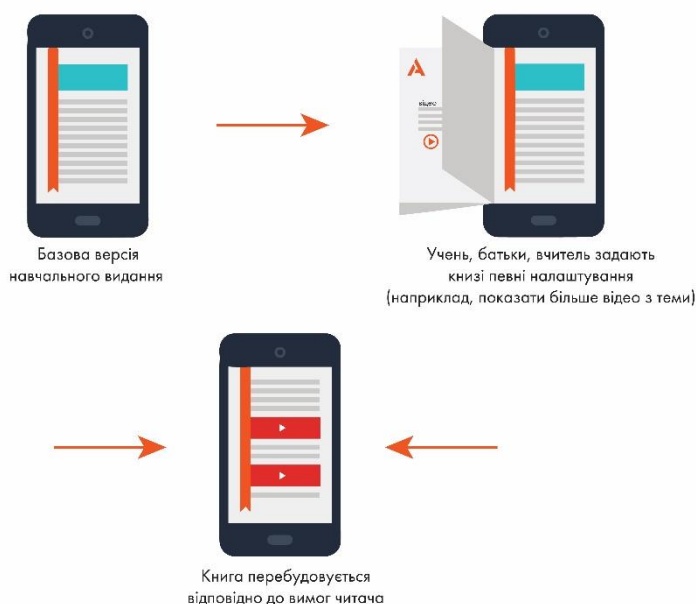
Щоб виконувати цю функцію, вона повинна мати такі характеристики:

- *Комплексна ціннісна система.* Поєднувати національно орієнтовані етичні засади, усвідомлення своєї національної ідентичності та патріотизму з повагою до цінностей інших культур глобалізованого світу. Усвідомлення цінності мови як комунікаційного інструменту та рушія національної культури.
- *Читацька грамотність.* Це наскрізне наріжне вміння, що є спільним для всіх компетенцій. Оскільки зараз книзі доводиться конкурувати з іншими цифровими джерелами інформації, її доречно зробити конвергентно позитивною. В аспекті формування читацьких умінь це сприятиме поглибленню функціональності навчального видання, розширення його змісту з використанням мультимедійного контенту [27; с. 97].

Додаток Е

Авторська модель навчальної книги

Аспекти навчальної книги	Особливості книги
Змістові рішення	– поліконцептуальність — наявні наукові позиції різних українських і зарубіжних дослідників; – ємність і лаконічність; – інформація науково вивірена; – факти актуальні для відповідного класу та року навчання (отже, підручник має завжди оновлюватися); – основа — синтез національних цінностей із загальнолюдськими.
Комунікаційний дизайн	– інтерактивні елементи навчання; – мультимедіа (аудіовізуальний контент, 3D-об'єкти та ін.), якою можна довільно керувати (запускати, відтворювати); – персоналізація оформлення; – налаштування форм тестування та контролю; – інтеграція системи підказок; – для кожного підручника — власна айдентика та брендові візуальні елементи.
Технологічні рішення	– на основі функціональних елементів нейромережі книга підлаштовується під читача та його потреби; – книга пропонує відповідний до налаштування контент, теми, посилання; – автоматизовані процеси контролю через відкритість контенту; – підручник може безконтактно оновлюватися; – інформаційний захист даних (інформацію щодо роботи з книгою мають лише вповноважені особи).

Анотація до наукової роботи

Інноваційне навчальне видання витлумачене як дієвий чинник перетворень і реформ системи середньої школи в Україні.

Вивчено праці дослідників навчальної книги, видавничих інновацій, читацьких практик, освітніх реформ та концептуалізовано проблему впливу книги на соціальні комунікації.

Проведено первинні емпіричні дослідження: дискурс-аналізу меседжів влади (чиновників МОН України, державних програм), педагогів, учнів та батьків як основних стейкхолдерів ринку навчальної книги; також опитано учнів щодо їхнього сприйняття навчальної книги. Проаналізовано інноваційні навчальні продукти видавництва «Розумники», «Gutenbergz», «Навчальна книга — Богдан», «Око».

На основі відповідних теоретичних та емпіричних напрацювань запропоновано авторську модель інноваційної навчальної книги в аспектах її потенційного змісту, дизайну і технологічних рішень.